

СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У МЕЖАХ РІЧИЩА ТА ЗАПЛАВИ ПІВДЕННОГО БУГУ

Лаврик О.Д., Берчак В.С.

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

e-mail: s-lavrik@yandex.ru

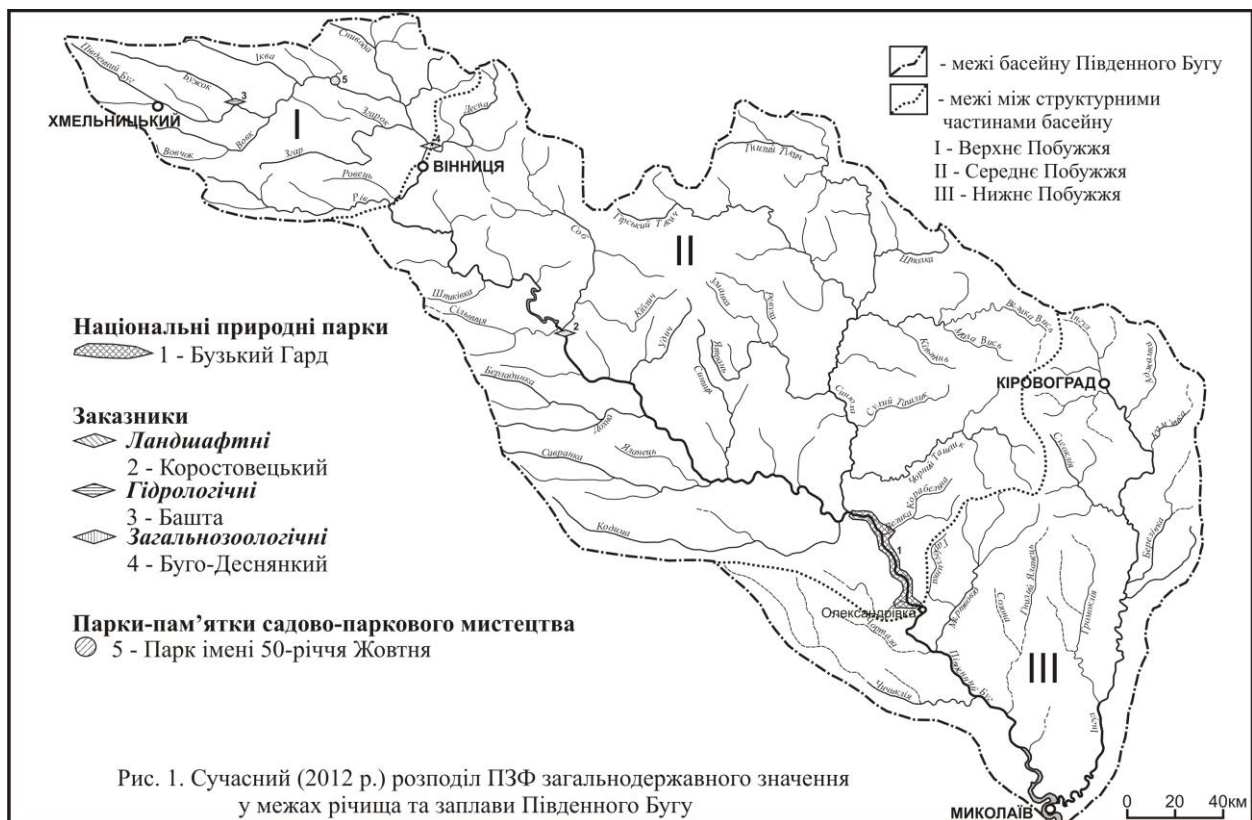
Питанню охорони долини Південного Бугу завжди приділяли значну увагу, присвячували чисельні публікації та виступи в засобах масової інформації. Однак, офіційне оформлення статусів природозаповідних територій у межах річища¹ та заплави річки розпочалося порівняно недавно – у 1974 р. (створення Буго-Деснянського та Коростовецького заказників). Станом на 1 січня 2012 р. на території русла та заплави Південного Бугу числилося 5 природоохоронних об'єктів загальнодержавного значення (рис. 1) площею 7851,13 га, що становить 0,24% від природно-заповідного фонду (ПЗФ) України. Процес збільшення їх кількості складний і довготривалий. Зараз уже є певні напрацювання з цієї проблеми [2; 3; 5–8]. У перспективі передбачається заповідання таких цікавих і цінних об'єктів, як «Подільське Полісся» та «Печеро-Стрільчинецький ландшафтно-рекреаційного парк», завдяки яким збільшиться процент заповідності долини Південного Бугу.

Детальна характеристика вже наявних заповідних територій Побужжя розглянута в літературних джерелах [1; 10; 11; 13; 14]. Варто лише зупинитися на окремих з них, щоб показати унікальну природу річища та заплави Південного Бугу.

Єдиним природо-заповідним об'єктом, у межах якого охороняється найдовша (понад 40 км) ділянка річища Південного Бугу є національний природний парк «Бузький Гард» (до 2009 р. регіональний ландшафтний парк «Гранітно-Степове Побужжя») у Миколаївській області. Унікальність парку очевидна. Саме тут натуральні урочища порогів (брояків, місцеве) мають вигляд 40-метрових скель. Разом з островами вони розділяють русло на

¹ Терміни «річище» та «русло» автор вживає як синоніми.

численні мілководні рукави та протоки, що є ареалами таких рідкісних видів риби, як марена дніпровська (*Barbus barbatus borysthenticus* Dybowski), шемая дунайська (*Chalcalburnus chalcoides danubicus* Johann Anton Gldenstdt), вирезуб, стерлядь, язь (*Leuciscus idus* L.), синець (*Abramis ballerus* L.), бистрянка російська (*Alburnoides rossicus* Berg), голець звичайний (*Noemacheilus barbatulus* L.), миньок звичайний (*Lota lota* L.), йорж-носар (*A. ina A. ina* Guld.). З ссавців у річищі зустрічаються кутора мала (*Neomys anomalus* Angel Cabrera) та видра річкова. Формація глечиків жовтих, які зростають у руслі Південного Бугу, відзначена серед рослинних водних угруповань, занесених до Зеленої книги України (2009 р.) [12, с.305].



У заплаві річки в межах НПП «Бузький Гард» збереглася єдина в степовій зоні Європи популяція полоза лісового. Під час сезонних міграцій птахів тут зупиняються лелека чорний (*C. nigra* L.), косар (*Platalea leucorodia* L.), коровайка (*Plegadis falcinellus* L.), лебідь малий (*Cygnus bewickii* Yarrell), казарка червоновола (*Branta ruficollis* Pallas), чернь білоока (*Aythya nyroca* Gldenstdt), гоголь (*Vuscophala clangula* L.), крохаль довгоносий (*Mergus serrator* L.), савка (*Oxyura leucocephala* Scopoli), скопа (*Pandion haliaetus* L.),

журавель сірий (*Grus grus* L.), деркач (*Crex crex* L.), поручайник (*Tringa stagnatilis* Bechstein), кроншнеп середній (*Numenius phaeopus* L.) та лебідь-шипун (*C. olor* Gmelin). Флористичний склад заплавних лук представлений багатьма рідкісними видами рослин, серед них: гвоздика прибузька (*Dianthus hypanicus* Andrz.), вишня Клокова (*Cerasus klokovii* Sobko), голонасінник одеський (*Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht.), рястка Буше (*Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Aschers.), мерінгія бузька (*Moehringia hypanica* Grynj et Klok.) тощо.

Природоохоронне значення має заплава Південного Бугу в структурі інших заповідних об'єктів. Так, на території ландшафтного заказника «Коростовецького» (Вінницька обл.) у межах заплавного типу місцевостей охороняються ліси з переважанням вільхи чорної, тополі білої та верби ламкої. У гідрологічному заказнику «Башта» (Хмельницька обл.) під охороною знаходиться заболочена ділянка заплави з домінуванням осоки омської (*S. omskiana* Meinsh.), чорної та здутої (*S. rostrata* Stokes). Тут зростають типові болотні види рослин: бобівник трилистий (*Menyanthes trifoliata* L.), теліптерис болотяний (*Thelypteris palustris* Schott), вовче тіло болотне (*Comarum palustre* L.). До Червоної книги України занесені пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó) та реліктовий вид – хвощ рябий (*E. variegatum* Shleich. ex Web. et Mohr). Орнітофауна представлена численними видами, серед яких: чапля сіра (*Ardea cinerea* L.), руда (*A. purpurea* L.) та велика біла (*A. alba* L.), квак (*Nycticorax nycticorax* L.), водяна курочка, лиска (*Fulica atra* L.), погонич звичайний (*Porzana porzana* L.), норець великий (*Podiceps cristatus* L.), лелека білий, лунь болотяний (*Circus aeruginosus* L.). Заплава Буго-Деснянського загальнозоологічного заказника (Вінницька обл.) є ареалом колонії чаплі сірої.

Оригінальним заповідним об'єктом антропогенного походження у заплаві Південного Бугу є парк імені 50-річчя Жовтня (пам'ятка садово-паркового мистецтва) в м. Хмільнику Вінницької області. Територія парку відмежована від старого річища земляною дамбою. Тут прокладений канал до ставка

площею 0,5 га. При закладанні парку було висаджено 110 видів деревних порід, у складі яких домінують ялиця біла (*Abies alba* Mill.), сосна Веймутова (*P. strobus* L.), бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.) та східний (*F. orientalis* Lipsky), модрина європейська (*Larix decidua* Mill.), айва японська (*Chaenomeles japonica* Lindl.).

У межах річища та заплави Південного Бугу під охороною держави знаходяться в основному (99,7%) геокомпоненти або ландшафти натурального походження. При цьому антропогенні ландшафти залишаються поза увагою держслужбовців, хоча за своєю цінністю вони нічим не поступаються натуральним. Це ще раз доводить недосконалість існуючої системи класифікації природно-заповідного фонду України (поділ охоронних об'єктів за виконуваними функціями та підпорядкуванням), яка вже розглядалася Г.І. Денисиком у працях [2; 3; 5; 9]. Тому, зараз назріла гостра проблема охорони та розробки напрямів оптимізації саме антропогенних ландшафтів річища й заплави.

Список використаних джерел

1. Басейн річки Бог / [Ворона Є. І., Кириляч О. В., Максименюк О. Д. та ін.]. – Вінниця–Київ : Wetlands International Black Sea Programme, 2009. – 128 с.
2. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України : монографія / Денисик Г. І. – Вінниця : Арбат, 1998. – 292 с.
3. Денисик Г. І. Висотна диференціація рівнинних ландшафтів України : монографія / Г. І. Денисик, Л. М. Кирилюк. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 236 с.
4. Денисик Г. І. Лісополе України : [монографія] / Денисик Г. І. – Вінниця : Вид-во «Тезис», 2001. – 284 с.
5. Денисик Г. І. Лісостепові полісся : [монографія] / Г. І. Денисик, О. П. Чиж. – Вінниця : ПП «Видавництво «Теза», 2007. – 210 с.
6. Денисик Г. І. Природа і ландшафти Печеро-Стрільчинецького ландшафтно-рекреаційного парку / Г. І. Денисик, В. М. Воловик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського. Серія : Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 16. – С. 15–24.

7. Денисик Г. І. Рекреаційні ландшафти Печеро-Стрільчинецького ландшафтно-рекреаційного парку / Г. І. Денисик, В. М. Воловик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія. – Вінниця, 2009. – Вип. 18. – С. 66–75.

8. Денисик Г. І. Рекреаційні ландшафти Поділля : [монографія] / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2009. – 209 с. – (Серія «Антропогенні ландшафти Поділля»).

9. Денисик Г. І. Формування єдиної системи охоронних об'єктів України (на прикладі приміської зони Вінниці) / Г. І. Денисик, О. В. Мудрак, О. І. Бабчинська // Екологічний вісник. – 2005. – № 4. – С. 21–24.

10. Довідник найцінніших територій та об'єктів в межах Арбузинського, Доманівського районів Миколаївської області та м. Южноукраїнськ / [за ред. Г. В. Коломієць, Я. І. Мовчана]. – К. : Гром. орг-я «Веселий Дельфін», 2008. – 80 с. – (Діаманти Бузько-степового біосферного ядра національної екомережі).

11. Заповідні об'єкти Вінниччини / [уклад. Яворська О. Г., Українець І. І., Романчик В. Л.] ; під заг. ред. О. Г. Яворської. – Вінниця : Велес, 2005. – 104 с.

12. Зелена книга України / [під заг. ред. Я. П. Дідуха]. – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.

13. Південно-Бузький меридіональний екологічний коридор : стислий огляд біорізноманіття та найцінніші території / [Костюшин В., Куземко А., Онищенко В.] ; за ред. В. Костюшина. – К. : Wetlands International, 2007. – 92 с.

14. Природно-заповідний фонд України : території та об'єкти загальнодержавного значення / [редкол. : К. М. Ситник (гол. ред.) та ін.]. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2009. – 332 с.